УДК 321.61(38'04)

DOI 10.12958/2227-2844-2020-6(337)-124-137

Коваль Аліна Іванівна,

асистент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин

ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”,

м. Старобільськ, Україна.

alina.ivanovna.len@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5023-8688>

ВІДОБРАЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЕЛЛІНІСТИЧНОГО МІЖНАРОДНОГО ПОРЯДКУ У ТВОРІ ПЛУТАРХА „ПОРІВНЯЛЬНІ ЖИТТЄПИСИ”

Розвиток вітчизняної історіографії, серед іншого, характеризується поглибленою зацікавленістю істориків до вивчення проблем міжнародної взаємодії між східними та західними цивілізаціями. Дослідження цього питання дозволяє знайти відповіді на ключові питання – чи можливе створення універсального глобального порядку, заснованого на спільних політичних та гуманітарних цінностях, або це тільки утопія, оскільки жодна об'єднавча модель неспроможна врахувати усієї специфіки розвитку унікальних культур і таким чином її оформлення із самого початку приречено на провал. У такому контексті важливим вважається розгляд історії такої взаємодії між цивілізаціями, зокрема і у період створення елліністичного регіонального порядку у IV ст. до н. е.

Одним з ключових письмових джерел з цього питання вважається трактат „Порівняльні життєписи” (1991), складений давньогрецьким письменником Плутархом (бл. 46–120/127 рр. н. е.).

Довгий час автор твору, виходець з грецького містечка Хіроней, докладно вивчав біографії славетних людей античного світу (Греції та Риму) та активно подорожував, відвідавши з своє життя Грецію, Рим, Єгипет, Малу Азію. Врешті решт, Плутарху вдалося зібрати докладні особові свідчення про 50 найвидатніших постатей тієї епохи, 46 з яких він об'єднав у порівняльні життєписи. Серед персонажів трактату були Тесей та Ромул, Лікург та Нума Помпілій, Солон та Публій Валерій Публікола, Фемістокл та Марк Фурій Камілл, Перікл та Квінт Фабій Максим Веррукоз, Алквідат та Гней Марцій Коріолан, Тімолеонт та Луцій Емілію Павло Македонський, Пелопід та Марцелл, Арістід та Марк Порцій Катон Старший, Філопмен та Тит Квінкцій Фламінін, Пірр Епірський та Гай Марій, Лісандр та Луцій Корнелій Сулла, Кімон та Луцій Ліциній Лукулл, Нікій та Марк Ліциній Красс, Євмен та Квінт Серторій, Агесілай II та Гней Помпей Великий, Фокіон Афінський та

Марк Порцій Катон Молодший, Агіс IV і Клеомен III та Тіберій Гракх і Гай Гракх, Демосфен та Цицерон, Деметрій I Поліоркет та Марк Антоній, Діон Сіракузький та Тіберій Гракх і Гай Гракх.

Проте найважливішими персонажами „Порівняльних життєписів” Плутарх все ж таки зробив найвидатніших людей античності, по-суті архітекторів греко- римського міжнародного порядку із притаманними йому принципами існування – македонського царя Олександра Македонського (356–323 рр. до н. е.) та першого давньоримського імператора Гая Юлія Цезаря (100–44 рр. до н. е.).

У цій статті розглядатиметься описана Плутархом біографія Олександра Македонського, як джерело з формування елліністичного міжнародного порядку.

Трактат, присвячений висвітленню життя Олександра Великого, розглядається складається з 77 розділів, у яких висвітлюються у хронологічній послідовності ті чи інші події життя славетного македонського властителя. У деяких із них розкриваються погляди Олександра на зовнішньополітичні питання, які з часом стали поширеними у античному світі.

Так, з розділу 5, можна дізнатися, що майбутній правитель дуже рано почав цікавитися дипломатією і навіть приймав послів іноземних держав. *„Коли за відсутності Філіппа в Македонію прибули перські послы, приймав їх і пригощав Олександр. Перебуваючи в їхньому товаристві, він привернув їх до себе як своєю привітністю, так і тим, що не задавав їм дитячих або беззмістовних запитань, а розпитував їх про довжину доріг, про способи подорожування у глиб Персії, про самого царя, його ставлення до ворогів, про збройні сили й могутність Персії. Послы дивувалися його розважливості і дійшли висновку, що уславлена доблесть Філіппа – це ніщо в порівнянні з полум'яним духом і жадобою великих подвигів цього юнака”,* – відзначав Плутарх (1991).

Плутарх відзначив, що юнацьких років Олександр мріяв створити велику македонську імперію, і навіть жалкував, коли дізнавався що його батько захопив нові території, вважаючи, що на його вік більше не вистачить нових земель для завоювання. *„Він мріяв не про втіхи й багатство, а про доблесть і славу і вважав, що чим більше одержить від батька в спадщину, тим менше залишиться зробити йому самому. Переконалий, що з ростом македонської могутності стає все менше для нього можливостей проявити себе великими діями, він хотів успадкувати царство, сповнене не багатства, розкошів і втіх, а битв, війн і змагань за славу”,* – зазначається у розділі 5 життєпису (Плутарх, 1991).

Відзначимо, що батько Олександра, цар Філіп Македонський (382–336 до н. е.), активно підтримував юнацькі амбіції сина щодо всесвітнього панування. У розділі 6 Плутарх описав приборкання юнаком легендарного у античному світі коня Буцефала, норов якого не

могли зламати найкращі конюхи царства. Коли ж це вдалося Олександрю, то його батько зазначив: „Сину мій, шукай царства більш підхожого тобі, Македонія для тебе замала” (Плутарх, 1991).

Врешті решт, як відзначає Плутарх, Філіп запросив для Олександра у наставники видатного філософа Аристотеля. *„Тим-то цар запросив до себе найзнаменитішого й найвченішого з грецьких філософів – Аристотеля, а за навчання винагородив його в спосіб якнайкращий і гідний величі цього вченого. Філіпп відбудував рідне місто Аристотеля Стагіру, яке колись сам зруйнував, і повернув туди жителів, котрі втекли звідти або перебували в рабстві”,* – писав Плутарх (1991).

Вірогідно, що Аристотель плекав та підтримував імперські амбіції майбутнього царя, у філософських бесідах про політику обґрунтовуючи претензії Македонії на панування над іншими народами. Принаймні про це говорить автор книги „Олександр Македонський”, радянський історик І. Ш. Шифман (1988). *„З короткого зауваження Плутарха зрозуміло, що Аристотель навчав Олександра етики і політики. Крім того, Олександр отримав від учителя пізнання в області „таємних і глибоких знань”, які вважалися доступними лише присвяченим. Ми вже згадували свідомство Плутарха, з якого випливає також, що Аристотель готував для Олександра роль гегемона – царя греків”* (Шифман, 1988, с. 95).

Свої амбіції завойовника Олександр, згідно з Плутархом, почав втілювати ще у юнацтві, у ті періоди, коли Філіп, відправляючись у черговий похід, залишав сина замісником. З приводу цього, грецький письменник зазначав: *„коли Філіпп відправлявся в похід проти візантійців, Олександрові виповнилось усього шістнадцять літ. Незважаючи на це, батько залишив його правителем Македонії й передав йому керівництво державними справами й печатку. Тоді Олександр підкорив медів, які повстали проти македонян, захопив їхнє місто і, вигнавши звідти його мешканців та заселивши переселенцями з різних міст, назвав Олександрополем. Брав він участь і в битві біля Херонеї проти греків і першій, як кажуть, напав на священний загін фіванців”* (Плутарх, 1991).

Свої погляди імперця Олександр проявив і під час кризи македонської правлячої династії, пов'язаної із можливим розлученням Філіпа з матір'ю юнака – царицею Олімпіадою, та шлюбом із молодого коханою. Плутарх писав, що новий роман батька, який супроводжувався пияцтвом та розпустою, Олександр, попри ризик втрати статусу спадкоємця, зустрів з огидою, наголошуючи, що така поведінка не достойна людини, яка мала претензії на величезну владу над Європою та Азією. *„Скипівши гнівом, Олександр закричав: „А я що, проклятий негіднику, по-твоєму, незаконнонароджений?” – і жбурнув у Аттала чару. Тоді Філіпп кинувся на сина з оголеним мечем, але на щастя обох цар від сп'яніння й гніву спіткнувся і впав. Олександр, глузуючи з батька,*

сказав: „Ось вам, люди добрі, чоловік, який хотів переправитися з військом з Європи в Азію, розпластався на підлозі, переправляючись від ліжка до ліжка” (Плутарх, 1991).

Раптова смерть Філіпа від замаху врятувала Олександра від відсторонення від влади. У двадцять років він став новим царем і мав усі можливості для реалізації своїх амбітних зовнішньополітичних планів. Плутарх повідомляв, що щойно вступивши на престол Олександр зіткнувся із ворожістю навколишніх племен, які „не хотіли надалі терпіти неволю, а намагались відновити владу своїх власних царів”. Фактично, Македонська держава у цей час повторювала долю усіх давніх та середньовічних держав, які створювалися за допомогою зброї та у своєму розвитку залежала від особистості царя-полководця, якому вдавалося здобути перемогу. Його нащадки, що не мали батьківського авторитету, були змушені доводити свою здатність правити підкореними територіями, знову ж таки силою зброї підкріплювати свою легітимність над ними. Як повідомляє Плутарх, Олександр прийняв цей виклик. Як зазначає автор, новий цар був „готовий запевнити державі безпеку й непорушність кордонів рішучістю і сміливістю дій, вважаючи, що досить ворогам у будь-чому поступитись, як вони усі разом кинуться на нього” (Плутарх, 1991).

Ключовим у процесі підкорення повсталих народів, за повідомленням Плутарха, стало криваве підкорення грецького міста Фіви, що об'єдналося у антимакедонській боротьбі із афінянами. Підійшовши до стін міста, Олександр пропонував фіванцям почесні умови, вимагаючи від них лише видачі найбільш завзятих у боротьбі проти нього політиків. Коли ж Фіви відмовилися виконати його умови, то він „наказав македонському війську почати бій. Фіванці мужньо і відчайдушно понад свої скромні сили билися з ворогом, який у багато разів був численніший від них.... Македоняни захопили місто, пограбували й доценту зруйнували його. Олександр розраховував, що греки, приголомшені таким нещастям, із страху поводитимуть в майбутньому себе спокійно” (Плутарх, 1991).

Обравши Фіви для того щоб показати усій Греції свою силу, Олександр дуже жорстоко повівся з його мешканцями. „Помилував він лише жерців, громадян, зв'язаних з македонянами узами гостинності, нащадків Піндара, а також тих, хто голосував проти повстання, всіх інших продано в рабство, і було їх понад тридцять тисяч. Убитих було понад шість тисяч”, – писав Плутарх (1991).

Наступні кроки Олександра свідчили про його далекоглядність. Він не став наказувати інших учасників грецького повстання. Навпаки, мріючи про великий похід у Азію, він, мабуть обіцяв грекам достойні трофеї за участь у поході та розбурхував їхню історичну ворожість до Персидської держави, представляючи свій похід, як спосіб помсти за колишнє вторгнення.

Як повідомляє Плутарх, скоро греки визнали владу Олександра, вважаючи його правителем, здатним здійснити успішний азійський похід. *„Греки, зібравшись на нараду на Істмі й ухваливши йти війною разом з Олександром, на персів, вибрали його своїм вождем”*, – відзначив давньогрецький автор (Плутарх, 1991).

Будучи пасіонарною, романтичною особистістю, Олександр готуючись до походу у Азію, ставив на нього усе своє майбутнє. Ось таку історію виклав Плутарх, характеризуючи поведінку македонського царя перед великим походом. Незважаючи на те, що Олександр вибрався в похід скромними засобами, він не зійшов на корабель, поки не розглянув майнові справи своїх друзів: кому подарував земельний маєток, кому – село, кому – прибутки з якогось поселення або гавані. Коли таким чином усе царське майно було розподілене й роздане, Пердікка запитав Олександра: *„А що ти, царю, залишаєш собі?”* – *„Надію”*, – відповів на це Олександр. *„У такому разі, – сказав Пердікка, – дозволь і нам, хто вирушає з тобою, пристати до неї”*, – писав автор (Плутарх, 1991).

Виступаючи проти Персії, Олександр своєю поведінкою у поході, вірогідно намагався підкреслити, що він несе у Азію нову ідею, яка протиставлялася пануючий у Перській імперії східній деспотії. Проповідуючи спільну відповідальність за успіх війни, як народу, так і царської влади, він активно приймав участь у перших битвах, хоробро б'ючись у сутичках із кращими вояками супротивника. Плутарх подає детальний опис першого серйозного бою македонян із персами біля морської протоки Гранік (334 р. до н. е.), у якому цар особисто вступив у рукопашну сутичку та одночасно вбив кількох перських воїнів. Така поведінка, вірогідно, розглядалася автором як зразкова, як така, що робила честь справжньому правителю Греції та Риму.

Вважаємо за важливе відзначити, що згідно з переказом Плутарха, Олександр ідентифікував перемогу під Гранікою як спільну перемогу македонців та греків, а не лише як досягнення титульної нації до якої він належав. Свідченням цього є те, що цар, бажаючи показати перемогу як спільну для македонян і греків, Олександр вибрав окремо і послав афінянам триста захоплених у ворога щитів, а на решту здобичі наказав помістити такий честолобний напис: *„Олександр, син Філіппа, і греки, крім лакедемонян, здобули у варварів, які населяють Азію”* (Плутарх, 1991).

Геополітичні результати перемоги під Гранікою, за свідченням автора полягали у тому, що перемога відкрила йому можливість захопити території та міста, володіння якими дозволяло персам володарювати у Середземномор'ї та бути важливими конкурентами грекам у морській торгівлі. *„Ця битва одразу змінила становище на користь Олександра. Він-бо зайняв Сарди, опору перського владарювання на морі, інші ж міста здалися йому добровільно. Тільки Галікарнас і Мілет вчинили йому*

сильний опір, але й ними він заволодів і підкорив навколишні землі. Тепер він вагався, що йому робити далі: то хотів іти проти Дарія і вирішити все в одному бою, то схилився до думки, що спершу слід скористатися багатствами приморських країн і тільки тоді, зміцнившись, рушити проти царя”, – писав Плутарх (1991).

Бажання поставити остаточну крапку у пануванні персів на Середземному морі обумовили подальший напрям його походу на початковому етапі. Він відправився до південно-східної частини Малої Азії, де були розташовані міста Кілікія та Фінікія – великі перські середземноморські порти Перської імперії. Розповідь про ці події Плутарх поєднав із однією з легенд, які з’являлися щодо походу Олександра. *„У Лікії поблизу міста Ксанта є джерело, яке, кажуть, у той час саме собою почало бити, сильніше, розлилося й викинуло з дна бронзову плиту із стародавнім написом. А сповіщав він, що перській державі прийде кінець, і знищать її греки. Заохочений цим пророцтвом, Олександр постановив чим скоріше очистити від ворога морське узбережжя аж по Кілікію і Фінікію”, – писав автор (Плутарх, 1991).*

Закінчивши завоювання Малої Азії, Олександр, заглибився у Азію, на підкорення земель, якими здавна володіли перси. Сміливість з якою Олександр без вагань кинувся у бій проти історичного і могутнього ворога відображена Плутархом у легенді про Гордіїв вузол. *„Далі він підкорив населення Пісидії, яке чинило йому опір, і зайняв Фрігію з містом Гордієм, яке, кажуть, було столицею легендарного царя Мідаса. Олександр побачив тут славнозвісну колісницю з вузлом з кори терна і почув переказ, якому фрігійці вірили, а говорилося у ньому про те, що хто цей вузол розв’яже, той стане володарем світу. Більшість письменників розповідає, що кінці вузла були сховані, а сам вузол настільки заплутаний, що Александр, який ніяк не міг його розв’язати, розрубав його мечем. Тоді з розрізаного вузла показалося багато кінців сплетін”, – відзначав автор (Плутарх, 1991).*

Перша безпосередня зустріч Олександра та перського царя Дарія III (336–330 рр. до н. е.) у бою відбулася під час походу македонського царя на Сирію. Вірогідно, обравши її у якості наступної після Малої Азії мети, Олександр намагався реалізувати давню мрію греків – панувати у Середземному морі. У цьому контексті, завоювання сирійських земель, яке відкривало можливість до повного панування у східному Середземномор’ї було цілком логічним. Вирішальна битва відбулася на річці Пінар (місцевість Ісса) та закінчилася перемогою Олександра.

З підкоренням Сирії домінування македонсько-грецької спільноти на Середземномор’ї стало абсолютним. Як відзначав Плутарх, місцеві правителі, один за одним визнавали владу молодого завойовника. *„Олександр поки що ставив перед собою як першочергове завдання зміцнити своє становище в приморських країнах. Скоро до нього прибули царі Кіпру, готові визнати його верховність. Підкорилась йому вся*

Фінікія, за винятком Тіра”, – відзначав автор (Плутарх, 1991). Тір та Газа були останніми сирійськими містами, які намагалися чинити опір цареві, та були взяті із традиційною для греків мужністю та завзяттям.

Намагаючись закріпити своє домінування у ключовому з точки зору закріплення домінування у Середземному морі регіоні, Олександр наказав побудувати тут перше македонське місце. Плутарх наступним чином описував цю подію: *„Прокинувшись, Олександр негайно вирушив на Фарос, який тоді ще був островом, розташованим трохи північніше від Канобського гирла Нілу... Цар наказав негайно накреслити план міста, враховуючи особливості місцевості. Оскільки напихаті не було крейди, будівничі набрали борошна й намітили ним на чорній землі рівнини вигляд міста. Цар був задоволений плануванням, аж раптом з ріки й озера хмарою знялась незліченна кількість птахів різних порід і різної величини, налетіла на це місце й видзьобала все борошно. Олександр засмутився, розцінюючи це як лиховісне знамення. Але ворожбити заспокоїли його, пояснюючи, що засноване ним місто буде процвітати й годувати людей різних країн”* (Плутарх, 1991).

З Сирії Олександр вирушив до Єгипту, який на той момент також був перською сатрапією. Плутарх описував завоювання країни переважно через призму легенди, про те, що місцеві жерці проголосили македонського царя сином місцевого бога Аммона. Коли Олександр щасливо пройшов через піщану пустелю й досяг мети своєї мандрівки, жрець Аммона привітав його, поздоровляючи від імені бога, неначе сина. Олександр запитав, чи не уник кари хтось із убивць його батька. Але жрець порадив йому не блюзнити, бо батько його не з числа смертних. Так пише про ці відповіді бога Аммона переважна більшість письменників (Плутарх, 1991).

Попри те, що Олександру подобалася ця романтична легенда, на думку Плутарха він не ставився до неї серйозно, вбачаючи у ній лише спосіб підкорення народу, схильного до сакралізації влади ще з часів перших фараонів. Автор життєпису писав: *„Олександр не вірив у своє божественне походження й не хизувався ним, але користувався цією вигадкою як засобом для уярмлення інших народів”* (Плутарх, 1991). Усе це вказує на те, що полководець, намагаючись стати володарем східних суспільств, спирався на характерні для них традиції.

На цьому етапі війни Персія була готова погодитися на мир. Дарій заслав послів із проханням про укладення мирної угоди, проте Олександр відмовився від переговорів. *„Тим часом Дарій прислав до Олександра своїх довірених з листом, у якому пропонував йому десять тисяч талантів викупу за полонених, усі землі по той бік Євфрату, одну з дочок за дружину і договір про дружбу й союз. Коли Олександр поділився цією звісткою зі своїми друзями, Парменіон сказав: „Якби я був Олександром, я прийняв би ці умови”. – „Клянусь Зевсом, і я прийняв би, якби був Парменіоном”, – вигукнув Олександр. А Дарію*

відповів, що коли той прийде до нього особисто, то буде сердечно прийнятий, у противному разі він сам піде на нього”, – відзначав Плутарх (1991).

Не дочекавшись Дарія, полководець виступив у похід проти нього. *„Після того як Олександр завоював усі землі аж по Євфрат, він негайно рушив проти Дарія, який ішов йому назустріч на чолі мільйонного війська (кількість перських військ, вірогідно перебільшена – А. К.)”, – зазначається у „Життєписі...” (Плутарх, 1991).*

У своїй подальшій боротьбі македонський цар демонстрував розуміння східної культури, цілком усвідомлюючи, що перемога над нею можлива тільки у разі, якщо попередня влада втратить престиж у очах підданих. Для цього він відмовлявся від хитрувань заради перемоги, прагнучи розгромити Дарія у чесному бою, оскільки розраховував, що така поразка десакралізує перського правителя у очах підданих, а це у свою чергу, обумовить крах державності у цілому. Плутарх таким чином описував стратегію Олександра: *„Старіші з повірників Олександра, зокрема Парменіон, підійшли до нього і радили йому напасти на ворога вночі, щоб темрява приховала те, що перед битвою може нагнати македонянам великого страху. І тоді Олександр дав їм знамениту відповідь: «Красти перемогу – не в моїй звичці»... Олександр здає собі справу з того, що Дарій, у розпорядженні якого є величезна держава й невичерпні сили, при достатку зброї й людей не припинить війни, а зробить це лише тоді, коли, зазнавши поразки у відкритому бою, занепавши духом і втративши надію, усвідомить марність дальшого опору” (Плутарх, 1991).*

Врешті решт, розрахунки Олександра цілком виправдалися. Центральною подією східного походу полководця стала битва під Гавгамелами (331 р. до н. е.), опис якої зайняв провідне місце у творі Плутарха, який відзначав, що *„не тільки перед битвою, а й перед лицем смертельної небезпеки Олександр виявився людиною сильного духу, непохитної волі, великої мужності” (Плутарх, 1991).* Розгром Дарія у битві похитнув основи його державності, його втеча з поля бою також не додавала деспоту авторитету. *„Покинувши колісницю і зброю, Дарій утік, як розповідають, на якійсь кобилі, що недавно ожеребилась. Імовірно, йому не вдалося б урятуватися втечею цього разу, коли б не те, що до Олександра знову прискакали гінці від Парменіона просити допомогу, бо на тому боці зосереджені були ще великі сили ворога і ніяк не здавалися”, – так описав ці події Плутарх (1991).*

Автор робить висновок, що перемога під Гавгамелами спричинила крах імперії Дарія. *„Такий кінець битви вказував на те, що могутності перської держави настав кінець. Олександр, проголошений царем Азії, приносив богам щедрі жертви, своїм друзям роздавав багатства, палаци, управління країнами”, – писав Плутарх (1991).*

Одночасно, Олександр намагався використати перемогу під Гавгамелами для того, щоб закріпити авторитет серед греків. Для цього він зображав її як помсту для усі страждання, яких завдали перси грецькій державності у період воєн цих двох країн. Зокрема, Плутарх згадував, що *„бажаючи прихилити до себе греків, він відправив їм послання, в якому повідомляв, що владі тиранів покладений край, усі держави стають незалежними”* (Плутарх, 1991).

Проте скоро стає зрозумілим, що для греків було замало таких діянь. У своїй помсті за минулі образи від персів, вони ждали від македонського більш ефектних проявів ненависті до них. Зокрема, під час одного з багаточисельних святкових застіл, запрошена коханка найближчого соратника царя Птолемея гречанка Таїда спровокувала Олександра підпалити вавилонський палац, який колись належав перському володарю Ксерксу. *„Таїда сказала, що за поневіряння під час мандрів по Азії повною винагородою для неї є те, що вона може глумитися з гордих хоромів перських царів. Але ще більшої втіхи вона б зазнала, якби тепер у розпалі забави на очах Олександра підпалила палац Ксеркса за те, що той знищив колись вогнем Афіни”*, – відзначав Плутарх (1991).

Маніпуляції жінки спрацювали. *„Заохочуваний друзями, Олександр захопився цією думкою. Він підвівся з місця і з вінком на голові та зі смолоскипом у руці пішов попереду всіх. Ті, що вийшли за ним, галасливою юрбою оточили царський палац, сюди ж позбігалися з великою радістю зі смолоскипами й інші македоняни”*, – відзначав античний автор.

Проте, попри емоційність, Олександр все ж таки намагався бути поміркованим і навіть поблажливим щодо завойованих народів. Як відзначає Плутарх, навіть у випадку із підпаленням палацу Ксеркса, він *„сорого пожалкував за свій учинок і велів пожежу погасити”* (Плутарх, 1991).

Шляхетним та мабуть корисним с точки зору поводження із підкореними народами, було його ставлення до пам'яті переможеного Дарія, якого захопив у полон та вбив його колишній сатрап Бесс. Дізнавшись про це, Олександр наказав йти у похід проти вбивці. На шляху до царства Бесса він знову демонстрував високі чесноти справедливого правителя. Плутарх згадував, що під час переходу, македонське військо страждало від спраги. Одного разу, воїнам вдалося спіймати місцевого мешканця, який віз кілька бурдюків води у своє селище. Царю, як головному піднесли шолом, наповнений дорогоцінною вологою. Проте Олександр відмовився від води. Плутарх описував цю сцену наступним чином: *„Олександр узяв у руки шолом, але, оглянувшись і бачачи, що вершники, які його супроводили, поглядають на воду, похнютивши голови, повернув своїм благодійникам шолом, не скуштувавши води. Він подякував і сказав: «Якщо я буду пити один,*

т, мої люди занепадутъ духом». Тоді вершники, бачачи стриманість і великодушність царя, всі, як один, вигукнули, стьобнувши коней батогами, щоб він сміливо вів їх далі, бо вони вже не відчують ні втоми, ні спраги, і навіть не вважають себе смертними, поки мають такого царя» (Плутарх, 1991).

Нарешті македонці досягли царства Бесса, воїни якого скоро розсіялися. Плутарх повідомляв, що побачивши тіло Дарія, *„не міг приховати свого глибокого суму й болю. Він зняв із себе плащ і вкрив ним мертвого»* (Плутарх, 1991). Згодом він знайде Бесса та накаже розірвати його тіло на частини.

Намагаючись справити враження на підкорені народи своїми благородними справами, Олександр почав помічати, що його найближчі соратники-македоняни вели себе зовсім по іншому, порушуючи тим самим царську стратегію затвердження на завойованих землях. Користуючись своїм статусом переможців царське оточення *„повністю розніжилось, поводило себе безчесно і вело життя надмірно розкішне”*. Це переродження на нових східних деспотів дуже дратувало царя. *„Хіба вам не дається втямки, що мета нашої перемоги полягає в тому, що не робити того, що роблять переможені?”*, – говорив цар (Плутарх, 1991).

Такі закиди сприймалися македонською та грецькою елітою із незадоволенням, яке все більш посилювалося на фоні бажання царя правити з урахуванням місцевих традицій. Фактично, назрівав типовий для Сходу суспільний конфлікт між царською владою та аристократією, з якого перша, зазвичай виходила шляхом формування навколо себе корпусу особисто відданих йому воїнів, наділених певними правами та привілеями. Як повідомляв Плутарх, трактуючи бажання царя запровадити традиційний для Персії палацовий церемоніал, як переродження Олександра у чергового деспота, македонська еліта частіше висловлювала своє незадоволення та відмовлялася брати участь у його походах.

Натомість, цар почав створювати загони із юнаків з підкорених племен. *„З того часу Олександр дедалі більше старався пристосувати свій спосіб життя до місцевих звичаїв, водночас намагаючись приблизити їх до македонських, бо вважав, що через таке змішання і зближення звичаїв він у більшій мірі, ніж через насильство, зміцнить свою владу на той випадок, що йому доведеться відправитись у далекий похід. З цією метою він велів відібрати тридцять тисяч перських хлопців і вчити їх грецької мови та вмінню битися македонською зброєю”*, – відзначав Плутарх (1991).

Також, намагаючись закріпити своє становище, Олександр вдався до шлюбної дипломатії. *„Так само його одруження з Роксаною, вродливою і привабливою дівчиною, яка сподобалась Олександрові, цілком відповідало його тогочасним задумам. Завдяки цьому шлюб перси пройнялись більшим довір'ям до Олександра й дуже полюбили його*

за те, що він проявив велику чесність і не хотів утримувати незаконний зв'язок навіть з тією єдиною жінкою, яка полонила його серце”, – писав давньогрецький автор (Плутарх, 1991).

Згодом, конфлікт цей вийшов на вищий рівень, коли Олександр вже вдався до репресій проти тих, кого він ще нещодавно вважав своїми друзями. За повідомленням Плутарха, правитель, за надмірні розкоші та спроби створити заколот проти нього, наказав стратити Парменіона – *„того самого Парменіона, що був головним помічником Філіппа й належав до тих старих друзів Олександра, які найбільше заохочували його до походу на Азію”* (Плутарх, 1991). Разом із ним загинули також три його сини, один з яких – Філот – вірогідно, і намагався реалізувати заколот проти Олександра.

Конфлікт із македонською аристократією вилився у публічну площину під час драми, пов'язаної із вбивством македонського воїна Кліта, описаний Плутархом. Під час одного з бенкетів, сп'янілий Кліт звинуватив царя у нехтуванні македонян на користь нових друзів – персів. *„Кліт, уже тоді сп'янілий і до того ж від природи запальний і невтриманий, обурювався найбільше з усіх. Він казав, що це ганьба, щоб у присутності варварів і ворогів глузувати з македонян, які, хоч їм на цей раз не пощастило, далеко кращі від тих, хто з них сміється. Олександр зауважив, що Кліт, очевидно, хоче виправдати самого себе, коли боягузство називає несприятливою долею. Тоді Кліт зірвався з місця й вигукнув: «Але це боягузство врятувало тебе, сина богів, коли над твоєю спиною завис меч Спітрідата. Завдяки крові македонян і цим ранам ти піднявся так високо, що, відрікшись від Філіппа, видаєш себе за сина Аммона!»*”, – так описав сутність конфлікту давньогрецький автор (Плутарх, 1991). У відповідь на такі звинувачення Олександр смертельно поранив Кліта ударом списа.

Хоча потім цар глибоко розкаювався у смерті друга та соратника, тим не менш, як повідомляє Плутарх, влада його ставала дедалі жорсткою. *„Зрештою він став грізним і нещадно карав за будь-які провини. Так, одного із своїх друзів, якогось Менандра, він призначив начальником однієї фортеці, а коли той не захотів на цьому посту залишитись, наказав його стратити. Перса Орсодата, який повстав проти нього, Олександр власноручно застрілив з лука”*, – писав автор (Плутарх, 1991).

Отже, життєпис Олександра Великого представлений Плутархом надає змогу розглянути процес створення елліністичної імперії, яка об'єднала у собі ключові території Заходу та Сходу, виявити логіку тих чи інших дій полководця у справі затвердження свого домінування на завойованих землях. Опис Плутарха також дозволив дійти до висновку, що створюючи новий міжнародний порядок на Сході, Олександр зіткнувся із традиційними для того періоду викликами – посиленням конфлікту із родовою аристократією, яка довгий час стояла за його

спиною і користувалася для особистих вигод близькістю до царя. У якості виходу з цієї кризи, Олександр був змушений вдатися до посилення своєї влади, фактично відтворюючи основи східної деспотії.

Подальша доля створеного Олександром Великим елліністичного міжнародного порядку розглядатиметься у наступних наукових статтях.

Список використаної літератури

1. Плутарх. Порівняльні життєписи. К.: Дніпро, 1991. 448 с. С. 126–238. URL: http://ae-lib.org.ua/texts/plutarch__alexander_and_caesar__ua.htm. 2. Шифман И. Ш. Александр Македонский. Л.: Наука, 1988. 421 с.

References

1. Plutarkh. (1991). Porivnialni zhyttiepysy [Comparative life records]. Kyiv: Dnipro. Retrieved from http://ae-lib.org.ua/texts/plutarch__alexander_and_caesar__ua.htm [in Ukrainian]. 2. Shifman, I. Sh. (1988). Aleksandr Makedonskiy [Alexander the Great]. Leningrad: Nauka [in Russian].

Коваль А. І. Відображення формування елліністичного міжнародного порядку у творі Плутарха „Порівняльні життєписи”

У статті комплексно розглянуті свідчення про особливості формування елліністичного міжнародного порядку у IV ст. до н. е. Зазначається, що розвиток української історіографії, серед іншого, характеризується поглибленою зацікавленістю істориків до вивчення проблем міжнародної взаємодії між східними та західними цивілізаціями. Дослідження цього питання дозволяє знайти відповіді на ключові питання – чи можливе створення універсального глобального порядку, заснованого на спільних політичних та гуманітарних цінностях, або це тільки утопія, оскільки жодна об'єднана модель неспроможна врахувати усієї специфіки розвитку унікальних культур і таким чином її оформлення із самого початку приречено на провал. У такому контексті важливим для автора є розгляд історії такої взаємодії між цивілізаціями, зокрема і у період створення елліністичного регіонального порядку у IV ст. до н. е. Цей аспект детально висвітлюється у трактаті „Порівняльні життєписи”, складеному давньогрецьким письменником Плутархом (бл. 46 – 120/127 рр. н. е.), аналіз якого є головною метою статті.

Внаслідок проведеного дослідження, автор дійшов до висновку, що життєпис Олександра Великого представлений Плутархом надає змогу розглянути процес створення елліністичної імперії, яка об'єднала у собі ключові території Заходу та Сходу, виявити логіку тих чи інших дій полководця у справі затвердження свого домінування на завойованих землях. Опис Плутарха також дозволив авторові дійти до висновку, що

створюючи новий міжнародний порядок на Сході, Олександр зіткнувся із традиційними для того періоду викликами – посиленням конфлікту із родовою аристократією, яка довгий час стояла за його спиною і користувалася для особистих вигод близькістю до царя. У якості виходу з цієї кризи, Олександр був змушений вдатися до посилення своєї влади, фактично відтворюючи основи східної деспотії.

Ключові слова: Еллінізм, Олександр Великий, міжнародний порядок, Плутарх, „Порівняльні життєписи”.

Коваль А. И. Отображение формирования эллинистического международного порядка в произведении Плутарха „Сравнительные жизнеописания”

В статье комплексно рассмотрены свидетельства об особенностях формирования эллинистического международного порядка в IV в. до н. е. Отмечается, что развитие украинской историографии, среди прочего, характеризуется интересом историков к изучению проблем международного взаимодействия между восточными и западными цивилизациями. Исследование этого вопроса позволяет найти ответы на ключевые вопросы – возможно ли создание универсального глобального порядка, основанного на общих политических и гуманитарных ценностях, или это только утопия, поскольку ни одна объединительная модель не может учесть всей специфики развития уникальных культур и ее оформление с самого начала обречено на провал. В таком контексте важным для автора является рассмотрение истории такого взаимодействия между цивилизациями, в том числе и в период создания эллинистического регионального порядка в IV в. до н. е. Этот аспект подробно освещается в трактате „Сравнительные жизнеописания”, составленном древнегреческим писателем Плутархом (ок. 46 – 120/127 гг. н. э.), анализ которого является целью статьи.

Вследствие проведенного исследования, автор пришел к выводу, что жизнеописание Александра Великого представленное Плутархом, дает возможность рассмотреть процесс создания эллинистической империи, которая объединила в себе ключевые территории Запада и Востока, выявить логику тех или иных действий полководца в деле утверждения своего доминирования на завоеванных землях. Описание Плутарха также позволило автору прийти к выводу, что создавая новый международный порядок на Востоке, Александр столкнулся с традиционными для того периода вызовами – усилением конфликта с родовой аристократией, которая долгое время стояла за его спиной и пользовалась для личных выгод близостью к царю. В качестве выхода из этого кризиса, Александр был вынужден прибегнуть к усилению своей власти, фактически воспроизводя основы восточной деспотии.

Ключевые слова: эллинизм, Александр Великий, международный порядок, Плутарх, „Сравнительные жизнеописания”.

Koval A. I. The reflection of the formation of the Hellenistic international order in the work of Plutarch „Comparative biographies”

The article comprehensively deals with the evidence of the peculiarities of the formation of the Hellenistic international order in the IV century BC. The author notes that the development of the Ukrainian historiography, among other things, is characterized by a deep interest of historians in studying the problems of international interaction between Eastern and Western civilizations. The study of this question allows to find answers to key questions – whether it is possible to create a universal global order based on common political and humanitarian values, or is it just an utopia, because no unifying model can take into account all the specifics of unique cultures, initially doomed to failure. In this context, it is important for the author to consider the history of such interaction between civilizations, in particular during the creation of the Hellenistic regional order in the IV century BC. This aspect is covered in detail in the treatise „Comparative Biographies”, compiled by the ancient Greek writer Plutarch (approximately 46 - 120/127 AD), the analysis of which is the main purpose of the article.

As a result of the study, the author concluded that the biography of Alexander the Great presented by Plutarch allows us to consider the process of creating a Hellenistic empire, which united the key territories of West and East, to identify the logic of certain actions of the commander. Plutarch's description also allowed the author to conclude that in creating a new international order in the East, Alexander faced the traditional challenges of the time – increasing conflict with the tribal aristocracy, which for a long time stood behind him and used for personal gain closeness to the king. As a way out of this crisis, Alexander was forced to resort to strengthening his power, in fact reproducing the foundations of Eastern despotism.

Key words: Hellenism, Alexander the Great, international order, Plutarch, „Comparative biographies”.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2020 р.

Прийнято до друку 13.11.2020 р.

Рецензент – д. і. н., проф. Набока О. В.